

Begge undersøgelser lider dels af den mangel, at analysen ikke er forbundet med de generelle strukturer og processer på arbejdsmarkedet, og dels at de ensidigt fokuserer på barrierer: der spørges ikke efter de ressourcer, som de langtidsledige også besidder.

Det samfundsmæssige hovedproblem, der gemmer sig bag indførelsen af uddannelses- og iværksætterydelsen, er overflødiggørelsen af ufaglært arbejdskraft som følge af konjunkturmæssige og strukturelle forandringer på arbejdsmarkedet. Den indsamlede viden om ordningen synes entydigt at vise, at den ikke betyder nogen løsning på dette problem.

Hvis ordningen efter 1. januar 1988 skulle træde i fuld funktion i sin nuværende skikkelse, ville det betyde, at en større gruppe af lønmodtagere reelt blev førtidspensionerede på lavt økonomiske niveau.

Ud over de nævnte barrierer ligger der en afgørende mangel i dens iværksættelse med hensyn til information og vejledning. Herom er der overensstemmelse mellem de officielt iværksatte evalueringer og eksempelvis ATA-rapporten. Hvis ordningen imidlertid blev bragt til at fungere i kraft af omfattende ressourcer til en fleksibel, differentieret og individorienteret vejledningsindsats – hvilket næppe er en realistisk præmis – ville det svare til opbygningen af et parallelsystem til revalideringsapparatet i den sociale sektor. Det lyder ikke umiddelbart hensigtsmæssigt, og der ville være betydelig risiko for, at en del kræfter ville gå med at »eksportere« klienter over til »modparten«.

Gennem en række undersøgelser er der nu tilvejebragt et efterhånden ganske præcist billede af langtidsledighedens baggrund, udvikling og sammensætning. Men man kan trods undersøgelsesresultaternes mængde og en omfattende debat om ordningen ikke siges at være kommet mange skridt videre i retning af en egentlig løsning af det samfundsmæssige hovedproblem. Viden og undersøgelsesresultater hjælper ikke nødvendigvis. De synes snarere at være vigtige våben typer i den politiske kamp. De berørte interesser står stadig skarpt over for hinanden, og i den labile parlamentariske situation efter folketingsvalget fortoner den politiske afklaring sig muligvis, trods den øgede viden.

Søren Peter Olesen,
Den sociale Højskole, Århus

Werner Sombart, *Der moderne Kapitalismus. Historisch-systematische Darstellung des gesamteuropäischen Wirtschaftslebens von seinen Anfängen bis zur Gegenwart*, 1-3, München und Leipzig 1916-1927. Reprint, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1987, LXXXVII + 3211 s., DM 165,00; Bernhard vom Brocke, *Sombarts »Moderne Kapitalismus«. Materialien zur Kritik und Rezeption*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1987, 472 s., DM 29,80.

Dette værk er *ikke* en lærebog i marxistisk økonomi, hvad dets hovedtitel måske kunne forlede læseren til at tro. Det er heller ikke et rent økonomisk-historisk

Begge undersøgelser lider dels af den mangel, at analysen ikke er forbundet med de generelle strukturer og processer på arbejdsmarkedet, og dels at de ensidigt fokuserer på barrierer: der spørges ikke efter de ressourcer, som de langtidsledige også besidder.

Det samfundsmæssige hovedproblem, der gemmer sig bag indførelsen af uddannelses- og iværksætterydelsen, er overflødiggørelsen af ufaglært arbejdskraft som følge af konjunkturmæssige og strukturelle forandringer på arbejdsmarkedet. Den indsamlede viden om ordningen synes entydigt at vise, at den ikke betyder nogen løsning på dette problem.

Hvis ordningen efter 1. januar 1988 skulle træde i fuld funktion i sin nuværende skikkelse, ville det betyde, at en større gruppe af lønmodtagere reelt blev førtidspensionerede på lavt økonomiske niveau.

Ud over de nævnte barrierer ligger der en afgørende mangel i dens iværksættelse med hensyn til information og vejledning. Herom er der overensstemmelse mellem de officielt iværksatte evalueringer og eksempelvis ATA-rapporten. Hvis ordningen imidlertid blev bragt til at fungere i kraft af omfattende ressourcer til en fleksibel, differentieret og individorienteret vejledningsindsats – hvilket næppe er en realistisk præmis – ville det svare til opbygningen af et parallelsystem til revalideringsapparatet i den sociale sektor. Det lyder ikke umiddelbart hensigtsmæssigt, og der ville være betydelig risiko for, at en del kræfter ville gå med at »eksportere« klienter over til »modparten«.

Gennem en række undersøgelser er der nu tilvejebragt et efterhånden ganske præcist billede af langtidsledighedens baggrund, udvikling og sammensætning. Men man kan trods undersøgelsesresultaternes mængde og en omfattende debat om ordningen ikke siges at være kommet mange skridt videre i retning af en egentlig løsning af det samfundsmæssige hovedproblem. Viden og undersøgelsesresultater hjælper ikke nødvendigvis. De synes snarere at være vigtige våbentyper i den politiske kamp. De berørte interesser står stadig skarpt over for hinanden, og i den labile parlamentariske situation efter folketingsvalget fortoner den politiske afklaring sig muligvis, trods den øgede viden.

Søren Peter Olesen,
Den sociale Højskole, Århus

Werner Sombart, *Der moderne Kapitalismus. Historisch-systematische Darstellung des gesamteuropäischen Wirtschaftslebens von seinen Anfängen bis zur Gegenwart*, 1-3, München und Leipzig 1916-1927. Reprint, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1987, LXXXVII + 3211 s., DM 165,00; Bernhard vom Brocke, *Sombarts »Moderne Kapitalismus«. Materialien zur Kritik und Rezeption*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1987, 472 s., DM 29,80.

Dette værk er *ikke* en lærebog i marxistisk økonomi, hvad dets hovedtitel måske kunne forlede læseren til at tro. Det er heller ikke et rent økonomisk-historisk

værk, hvad undertitlen ellers kunne antyde. Det er et forsøg – et gigantisk forsøg, tør man sige – på ud fra en teoretisk udledet definition af begrebet »den moderne kapitalisme« at følge, hvorledes dette økonomiske system slår igennem i Europa.

At give en anmeldelse af et værk, der udkom i sin anden og sidste udgave fra 1916 til 1927, er naturligvis uden mening. Men genudgivelsen kan give anledning til en omtale af hovedtankerne og en vurdering af værkets betydning i vore dage.

Werner Sombart (1863-1941) hørte til den såkaldte historiske skole i tysk nationaløkonomi, hvortil blandt andet også Max Weber kan henregnes. Et kendetegn for denne skole var ønsket om at forene teori og empiri, eller måske snarere et krav om, at teoretiske overvejelser skulle efterprøves på et empirisk (historisk) materiale. Sombart var uhyre produktiv, men hans hovedværk var bogen om den moderne kapitalisme, hvis første udgave udkom 1902. Under indtryk af en stærk kritik (og ikke mindst bemærkninger fra Max Weber) omarbejdede og udvidede han værket i dets anden udgave. I denne omtale drejer det sig dog ikke så meget om at følge Sombarts personlige udvikling som at præsentere hans værk i den nu genudgivne udgave. Lad os først se på hans teoretiske overvejelser.

I meget grove træk kan det siges, at Sombarts grundbegreb er et *økonomisk system*. Et økonomiske system har for ham tre komponenter, en økonomisk ideologi (Wirtschaftsgesinnung), nogle organiseringsprincipper og endelig en given teknik eller – måske bedre – givne produktionsmåder. Herefter definerer Sombart den moderne kapitalisme som et økonomisk system på følgende måde:

1. Ideologi, som har tre elementer, nemlig gevinstøgning (i modsætning til ren behovsdækning), rationalitet (i modsætning til traditionalisme) og individualisme (i modsætning til solidaritet).
2. Organisation med elementer som frihed, privatøkonomi og individuelle eller selskabsorganiserede virksomheder.
3. Produktionsmåder, hvor udviklingstankegange er fremherskende.

Selvom det ikke siges eksplicit, er der ingen tvivl om, at af de tre komponenter var det den første, som for Sombart var den vigtigste. Den vedrører »der Geist des Kapitalismus« (som man kvier sig ved at give en ordret oversættelse, derfor ordet ideologi), og denne analyserer Sombart udførligt flere steder (således især I, 319-33 og II, 23-52). Hans betragtninger her blev hverken det første eller sidste ord i det kontroversielle spørgsmål om »kapitalismens ånd«, men de er endnu i dag et godt og velargumenteret bidrag. I denne forbindelse er det værd at understrege, at Sombart (i modsætning til for eksempel Max Weber) opfatter kapitalismen som et helt unikt fænomen, karakteristisk for den vestlige verdens historiske udvikling. Han lægger derfor vægten på dette systems særlige træk og »Einmaligkeit« (blandt andet III, 951-56).

Sombarts stort anlagte forsøg på at forklare den moderne kapitalismes udvikling og dens grundlæggende mekanismer medførte ikke blot en lang række kritiske indlæg, men indeholdt i sig selv nogle problemer. De sidste er nok de mest interessante og skal kort berøres. Det er som bekendt ikke let at applicere en teore-

tisk udledet model (her et økonomisk system) på »virkeligheden«. Med mange argumenter og adskillige forbehold angiver Sombart (II, 7-16) tiden omkring år 1500 som skellet mellem »Vorkapitalismus« og »Frühkapitalismus«, og med tilsvarende forbehold (III, XI) skellet mellem »Frühkapitalismus«, og »Hochkapitalismus« til omkring 1760. Men trods alle forbehold forbliver det et problem, at de økonomiske aktiviteter – som alle andre – ikke sådan uden videre skifter »model« fra det ene år til det næste. Det vidste Sombart naturligvis udmærket, og for ham lå skellet mellem for eksempl »Frühkapitalismus« derfor egentlig ikke ved et bestemt tidspunkt, men derimod ved nogle mere strukturelle ændringer som ny teknik og – især – den voksende adskillelse mellem entreprenørrollen og kapitalejerrollen (III, 14-19). Men selve hans metode nærmest tvang ham til at angive nogle kronologiske skæringspunkter.

Vigtigere er en anden ting. Sombart fremhæver (I, 334-39 og II, 1043-48) statsmagtens rolle i udviklingen af den tidlige kapitalisme, og det er både rigtigt og væsentligt. Men hvad blev der af statsmagten under højkapitalismen? På den ene side forekom en stærk begrænsning af statens aktiviteter (natvægterstaten) og på den anden side – kort efter – en imperialistisk politik. Sombarts svar (III, 48) er ærligt, men utilfredsstillende, for han mener, at den moderate stat varetager to, egentligt hinanden udelukkende, hensyn, nemlig det magtpolitiske og det liberale hensyn. Dette er høfligt sagt lidt uklart og – mere direkte – noget vrøvl.

Et andet, mindre men ligeså karakteristisk eksempel på Sombarts problemer skal nævnes. Han iagttager (III, 963) til sin åbent indrømmede overraskelse, at ved den højkapitalistiske periodes afslutning (for ham 1914) var næsten halvdelen af den tyske, erhvervsaktive befolkning (landbrug ikke medregnet) beskæftiget i håndværk. Jamen, hvor var den kapitalistiske koncentration blevet af? Dette er et smukt eksempel på problemer ved at konfrontere teoretisk udledede antagelser med data. Men det tjener dog Sombart til ære, at han ikke tilslører problemet.

Vi har kort vurderet nogle af de problemer, som Sombart kom til at stå overfor. Et nærliggende spørgsmål kunne derefter være, hvad han egentlig bruger de flere tusinde sider på at sige. De bruges, kort fortalt, på detaljeret at forklare forskellige, konkrete sider af den moderne kapitalismes udvikling. Blot to illustrationer heraf. Den første er, at Sombart anser udviklingen af samfærdselsmidlerne som en vigtig faktor i den tidlige kapitalisme og derfor bringer en udførlig undersøgelse heraf (II, 231-420). Den anden er, at højkapitalismen skabte nye behov for arbejdskraft og dermed vandring og i sidste ende et proletariat (III, 363-469). Så inden for det generelle analyseskema bringer Sombart en række konkrete analyser eller »case-studies«, som det hedder på moderne dansk. På den anden side kan det nok forekomme noget vidtløftigt, at han bruger hele sit første bind – over 900 sider – på at analysere »Vorkapitalismus«, dvs. et ikke-kapitalistisk økonomisk system.

Det blev i indledningen sagt, at Sombarts værk ikke var en lærebog i marxistisk økonomi. Men hvorledes var hans forhold til Karl Marx? Det havde fra beundring ændret sig til skepsis og derefter til hel afstandtagen. Alligevel siger han (III, XXI): »was Marx sprach, war das stolzte *erste* Wort über den Kapitalismus, in diesem Werke wird das bescheidene *letzte* Wort über dieses Wirtschaftssystem ...

gesprochen«. Hans bemærkninger viser, ud over et meget højt personligt ambitionsniveau, at han var dybt påvirket – positivt og negativt – af Marx. Også dette giver hans værk en særlig interesse.

For nogle år siden udgav den franske historiker Fernand Braudel et stort værk om kapitalismens udvikling (*Civilisation matérielle, économie et capitalisme*, 1-3, Paris, 1979). I dette værk sammenfatter Braudel med enorm kyndighed nutidig viden om den hele verdens økonomiske og sociale udvikling fra omkring 1500 til omkring 1800. Han udtrykker dyb respekt og anerkendelse for Sombart, men er samtidig meget skeptisk over for dennes forsøg på systematiske – vel rettere sagt teoretisk begrundede – forklaringer. Uden i denne korte omtale at ville gå i rette med Braudel, så er vel netop Sombarts bestræbelser på at give en samlet og teoretisk begrundet forklaring på kapitalismens udvikling det, der stadig har interesse og som berettiger en genudgivelse af hans værk.

I forbindelse med genudgivelsen – som i øvrigt er i samme format som den originale udgave – har forlaget taget det prisværdige initiativ at udgive en »følgebog«, redigeret af Bernhard vom Brocke. I forordet til denne bog gives en forklaring på, hvorfor Sombarts værk er blevet genudgivet. På 16. internationale historikerkongres i 1985 var Max Webers person og værk emnet i den indledende session. Det blev herved nærmest »opdaget«, at Sombart, som jo i dag er totalt glemt, havde haft en meget stor indflydelse på Weber.

Følgebogen bringer blandt andet en udførlig og kompetent biografi af Sombart og en lang række anmeldelser og andre kommentarer til hans værk i dets første og anden udgave samt en bibliografi over hans arbejder og – særlig værdifuldt – over såkaldt »Sekundärliteratur zur Person und Werk Werner Sombarts«. Hertil kun en enkelt bemærkning. Da værket er genudgivet i sin endelige version (1916-27), forekommer de i følgebundet gengivne anmeldelser af værkets første udgave for udførlige. I stedet ville det til forståelse af det endelige værk have været bedre at gengive Sombarts egen, oversigtsmæssige fremstilling af begrebet »Kapitalisme«, som han præsenterede den for eksempel i *Handwörterbuch der Soziologie* (Stuttgart, 1931) eller i *Encyclopaedia of the Social Sciences* (London & New York, 1930).

Dette er imidlertid enkeltheder. Tilbage bliver, at det tyske forlag ikke blot har genudgivet en samfundsvidenskabelig klassiker, men samtidig har udsendt et ledsagebind, der bringer biografiske, bibliografiske og andre kommentarer til værket. Forbilledligt.

Niels Amstrup
Institut for Statskundskab